

Szilágyi József[✦]

A mithridatészi háborúk hadi eseményei és a terepi adottságok kapcsolata

DOI 10.17047/HADTUD.2023.33.1.121

A tanulmány ókori források segítségével a mithridatészi háborúk nagy csatáit elemzi időrendben. A szerző vizsgálatának sajátos szempontja, hogy a terepi adottságok milyen hatást gyakoroltak a végkifejletre. A szerző több példán keresztül bemutatja, hogy az óriási létszámfölény korántsem jelentett győzelmet, hiszen a terep felderítésének hiánya és a domborzati, vízrajzi adottságok figyelmen kívül hagyása végzetes hibának számított már az ókorban is.

KULCSSZAVAK: római történelem, ókori hadtörténelem, terepi adottságok, Mithridatész

The connection between the military events of the Mithridatic Wars and the conditions of terrain

With the help of ancient sources, the study analyzes the major battles of the Mithridatic Wars in chronological order, according to the impact of the terrain on the outcome. Through several examples it shows that the huge superiority in numbers do not always lead to victory. The lack of scouting related to conditions of terrain, relief and hydrography means a fatal mistake in ancient times too.

KEYWORDS: Roman history, ancient military history, conditions of terrain, Mithridates

A háborúk kirobbanása

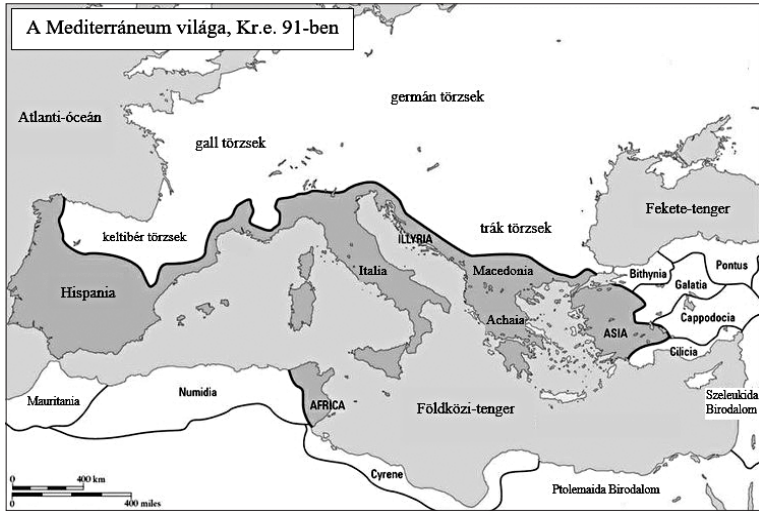
VI. Mithridatész Eupatör pontoszi¹ király régóta szerette volna megszerezni Bithünia² és Kappadókia³ területét. Mivel a rómaiakat lekötötte a szövetséges háború

✦ Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégium, oktató –
‘Kratochvil Károly Honvéd’ Secondary School and Dormitory, teacher.
E-mail: sziljoco@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-9690-7285>

1 Az ókori Pontoszi Királyság VI. Mithridatész Eupatör (uralkodott: Kr. e. 120–63) hódításai előtt Kis-Ázsiában, az Észak-anatóliai-hegység keleti vonulatai menti területeket fedte le. Mithridatész hódításai következtében rövid ideig egész Kis-Ázsia és a Fekete-tenger északi partvidékének kisebb sávjai, valamint a Krím-félsziget is a királyság része volt.

2 Kis-Ázsiában, a mai Törökország északi részén húzódó királyság, később római provincia.

3 Kis-Ázsiában, a Torosz-hegységtől északra fekvő terület.

1. ábra.

A Római Birodalom területe és a környező államok Kr. e. 91-ben

(Forrás: Introduction – When is a Civil War not a Civil War?

<https://erenow.net/ancient/collapse-rome-marius-sulla-first-civil-war-91-70-bc/1.php>

Letöltés ideje: 2023.03.16.)

(Kr. e. 90–88)⁴, így a pontoszi uralkodó csapatai Kr. e. 91–90-ben betörték ezekre területekre. A rómaiak követelték, hogy Mithridatész adja vissza a királyságokat a jogos uralkodóiknak, ám ő ezt megtagadta. A korábbi királyok a rómaiak segítségével végül visszakerültek a trónra, de a konfliktust kihasználva, a rómaiak fosztogató hadjáratot vezettek néhány pontoszi település ellen. Mithridatész ügyes kommunikációs technikával úgy befolyásolta a közvéleményt, hogy a rómaiakat állította be agresszornak, míg magát az ellenség hataloméhtségének áldozataként. Természetesen ő már korábban felkészült a háborúra, hiszen kiterjedt szövetségi rendszert⁵, óriási szárazföldi sereget és tengeri flottát hozott létre a hadjáratot megelőző években. Fontos megjegyezni, hogy a seregekre és áldozatokra vonatkozó létszámadatok római történetírók műveiből maradtak ránk, amelyek az eseményeknél jóval később keletkeztek, így ezek az adatok semmiképp sem tekinthetők pontosnak. A betörő, nagyjából ötvenezer fős bithüniai sereget Kr. e. 89-ben az Amniasz-folyó partján verte szét Mithridatész, majd felszólította Kis-Ázsia lakóit, hogy „jutalom fejében” végezzenek minden római polgárral. A kegyetlen mészárlásnak akár nyolcvanezer áldozata is lehetett. Eközben Mithridatész Görögországban is hódított területeket, valamint gyarapította szövetségesei számát. Ezen eseményekkel robbant ki az első

4 Sampson 2013, 21–53.

Róma korábbi itáliai szövetségeseinek egy része, az egyenlő jogok és kiváltságok sikertelen követelése után szembefordult Rómával, és a teljes elszakadásért küzdött. A háború katonai értelemben Róma győzelmével zárult, végül azonban több itáliai nép is megkapta a római polgárjogot. Itália népei politikai értelemben egyre egységesebbé váltak.

5 Iustinus, XXXVIII. III.

mithridatészi háború, amelynek vezetését a rómaiak először Sullára bízták, ám a belpolitikai viszály⁶ során elvették tőle a hadjárat vezetését.⁷ Mivel katonái támogatták őt⁸, így Kr. e. 88-ban törvénytelenül kezébe vette a hatalmat Rómában, majd abban a hitben, hogy leszámolt ellenfeivel és rendet teremtett, elindult keletre.⁹

2. ábra.

A Római Birodalom és a Pontoszi Királyság területe Mithridatész hódításai után (Kr. e. 86)

(Forrás: Introduction – When is a Civil War not a Civil War?

<https://erenow.net/ancient/collapse-rome-marius-sulla-first-civil-war-91-70-bc/1.php>

Letöltés ideje: 2023.03.16.)

A váratlan kelepce: a khairóneiai¹⁰ csata

Hosszú és fáradtságos ostrom után Kr. e. 86-ban Sulla végül elfoglalta Athént és Pireuszt is, így Attika újra a rómaiak fennhatósága alá került.¹¹ Ez súlyos presztízvesztést jelentett Mithridatész számára, úgyhogy Taxilész vezetésével hamar százezer gyalogosból, tízezer lovasból és kilencven harci szekérből álló sereget küldött Trákia és Macedónia irányából a görög vidékre.¹² A tenger felől Arkhelaosz igyekezett elválni a rómaiak utánpótlását. Sulla gyorsan felismerte az ellenség haditervét, ezért úgy döntött, hogy elhagyja Attika felperzselt, kopár vidékét, hiszen ott nem képes

6 Gruen 1984, 353.

7 Marius és hívei kivették a hadjárat vezetését Sulla kezéből. A hadsereg döntő többsége azonban kiállt Sulla mellett, aki bevonult Rómába és kivégeztette, valamint elűldözte politikai ellenfeleit. Ezzel véres polgárháború vette kezdetét, amely végül Sulla győzelmével és diktatúrájával végződött.

8 Richard 2007, 180–181.

9 Havas, Hegyi, Szabó 2007, 329.

10 Boiótiában található görög település.

11 Matyszak 2008, 93–102.

12 Plutarkhosz, Sulla. 15.

ellátni a megmaradt seregét. Északra indult a termékeny Boiótia irányába. Döntése korántsem volt kockázatmentes, hiszen Boiótia terjedelmesebb nyílt vidékekkel rendelkezik, mint a hegyes-dombos Attika, amely a létszámfölnyben lévő pontoszi seregnek kedvezett. Eközben sikerült egyesítenie seregét Hortensius hatezer fős seregével, de még így is csupán nagyjából tizenötezer gyalogossal és ezerötszáz lovassal rendelkezett.¹³ Sulla igyekezett termékeny, de mégis jól védhető terepet választani, így az Elateiai-síkságon¹⁴ elfoglaltak egy magaslatot, ahonnan tökéletesen beláthatták a környéket. Az óriási pontoszi sereg rémületet keltett a rómaiakban. A rengeteg népből álló anatóliai sereg katonái kinevették és lenézték a rómaiakat, ami a pontosziak fegyelmének bomlásához vezetett. A parancsnoki teljesítményt tekintve ez súlyos vezetési és fegyelmezési hibának bizonyult. Továbbá az óriási pontoszi sereg élelmezése is komoly feladatot jelentett, ezért a katonák feldúlták az egész vidéket.

Miután Sullának sikerült visszanyernie a katonái harci kedvét¹⁵, délnek vette útját Khairóneia irányába, ahol egy helyőrséget is hagyott, hogy ne kerülhessen a város a pontosziak kezére. Ez kiváló döntésnek bizonyult, hiszen az immár Arkhelaosz által irányított pontosziak pár ezer fővel támadást indítottak a település ellen, ám az sikertelenül zárult. A kudarc után a közeli Thurion-hegyen¹⁶ táboroztak le. Eközben a pontoszi főszereg északról közeledett a rómaiak irányába, majd a Hédülion és Akontion hegyek között foglaltak állást. A választott hely egyrésztől kitűnő védelmet nyújtott, másrésztől azonban nem hagyott teret a támadó manővereknek, az esetleges visszavonulásnak, hiszen csak a Kephiszusz-folyó szűk völgye nyílt mögöttük kijáratként, ahol egy ekkora sereg nem tudott gyorsan áthaladni. Feltehetőleg, hogy a létszámfölny tudatában Arkhelaosznak meg sem fordult a fejében, hogy kelepcébe zárta a seregét.¹⁷

Arkhelaosz talán túlzott elővigyázatossága miatt nem mert gyors támadást indítani, ami időt adott Sullának a Thurion-hegy felderítésére. Az ott állomásozó pontoszi csapatok legyőzése kulcsfontosságú volt, hiszen amíg a hegy nem volt a rómaiak kezén, addig nemcsak északról, hanem nyugatról is számíthattak ellenséges támadásra. Szerencséjére két helybeli görög – akik jól ismerték a hegyeket és tudomásuk volt egy ösvényről, amit remélhetőleg nem fedeztek fel a Thurion-hegyen lévő pontosziak – felajánlotta a katonai szolgálatait.¹⁸ Sulla engedélyt adott a műveletre, azzal a céllal, hogy megsemmisítsék az ellenség táborát.

Eközben mind a római, mind a pontoszi főszereg elkezdte a mozgósítást, és csatarendbe állt. Amikor egymáshoz közeledtek, akkor hirtelen közéjük rohantak a Thurion-hegyről fejvesztve menekülő pontosziak, akiket váratlanul ért a támadás, és háromezren pillanatok alatt odavesztek. A jajveszékelve rohanó katonák látványa zavart keltett a pontoszi főszeregben, így kihasználva a helyzetet, a rómaiak gyors

13 Plutarkhosz, Sulla. 16.

14 Khairóneiatól északra fekvő terület.

15 Plutarkhosz, Sulla. 16.

16 Khairóneiatól körülbelül 2 km-re északnyugatra magasló hegy.

17 Matyszak 2008, 103.

18 Plutarkhosz, Sulla. 17.

támadást indítottak. A meglepett Arkhelaosz túl későn reagált, és nem tudta hatékonyan bevetni sem a harci szekereket, sem az óriási létszámú gyalogságát.¹⁹ Sulla gyors és határozott vezetése végül sikerre vezetett, és katonái folyamatosan hátrálásra kényszerítették az ellenséget. A kemény küzdelem megtörte a pontoszi sereget és menekülésbe fogtak, a terep már korábban említett adottságai miatt azonban, csupán egy szűk folyóvölgy irányába tudtak visszavonulni. A sereg döntő többsége nem jutott át a völgyön, így hatalmas tömeg lelte halálát menekülés közben.²⁰

A Khairóneiai csata tökéletes példája annak, amikor egy jóval nagyobb létszámú, látszólag győzelemre esélyesebb sereg képtelen megfelelő terepet találni, ahol kihasználhatná fölényét. Hiába a hatalmas létszám, a pontoszi sereg mégsem képviselt olyan átütő erőt, mint azt elsőre gondolnánk. Kulcsfontosságú momentum volt a thurion-hegyi csata, amely a pontoszi felderítő munka hanyagságából adódott, így teljesen váratlanul érte őket a római támadás. Arkhelaosz határozatlansága, helytelen terepválasztása, hiányos felderítő munkája és katonáinak a rómaiakkal szemben tanúsított túlzott önbizalma hozzájárultak a mithridatészi háborúk egyik legsúlyosabb pontoszi vereségéhez.

A terepakadály készítésének mintapéldája: az orkhomenosi²¹ csata

Mithridatész híres volt arról, hogy minden vereségéből képes volt megújulva visszatérni. Ebben az esetben csupán egy évet kellett várni egy újabb pontoszi támadásra. Sok állam egy, a khairóneiaihoz hasonló vereséget hosszú évekig, vagy talán soha nem lett volna képes kiheverni, ennek ellenére a pontoszi uralkodó Kr. e. 85-ben Dorüalosz vezetésével nyolcvanezer fős sereget szállíttatott a görög partra²² azzal a céllal, hogy végleg leszámoljanak Sullával.

Eközben Rómában hatalomra jutottak a Marius-pártiak. Flaccus vezetésével egy római sereg átkelt Görögországba, hivatalosan azért, hogy legyőzzék Mithridatészt, de a valós célpontjuk nem más volt, mint Sulla.²³ Sulla számára nyilvánvaló volt, hogy minél hamarabb le kell zárnia a mithridatészi háborút, hogy Flaccusra és Rómára koncentrálhasson.

Dorüalosz egyesítette seregét Arkhelaosz megmaradt, nagyjából tízezer főnyi katonájával és gyorsan betörték Boiótiába. A római sereg Orkhomenosz mellett táborozott, és ez a vidék alkalmas terepnek tűnt a pontoszi lovassági fölény érvényesítésére. Kiterjedt, fátlan síkság, amelyet északról a Hédülion-hegység, délkelet felől pedig egy mocsár határolt. A rómaiak számára nem volt megfelelő útvonal a visszavonulásra. Ezzel tisztában volt Sulla is, aki csupán körülbelül húszezer katona fölött parancsolt.²⁴ Az erő- és a terepviszonyok egyértelműen a pontosziak számára kedveztek.

19 Appianos, XII. 42-43.

20 Plutarkhosz, Sulla. 19.

21 Boiótiában fekvő település, Khairóneiatól 15 km-re keletre.

22 Plutarkhosz, Sulla. 20.

23 Havas, Hegyi, Szabó 2007, 329.

24 Plutarkhosz, Sulla. 20.

Sullát azonban itt sem hagyta cserben a kreativitása, és megparancsolta katonáinak, hogy a síkság két oldalán ássanak hatalmas árkokat, amelyekkel csökken a lovasharcra alkalmas terület. Ily módon egyrészt nem lehet bekeríteni a rómaiakat, másrészt a mocsarak felé lehet terelni a pontosziakat.²⁵ Ez a zseniális húzás jelentősen enyhítette a terep okozta kezdeti hátrányt, hiszen a pontoszi támadás során a lovasság valóban nem tudott átúto erővel manőverezni. Bár fontos megjegyezni, hogy első rohamuk megállítására nemcsak az árkoknak, hanem Sulla példamutató bátorságának is köszönhető, hiszen a visszavonuló római csapatokat ő állította meg, és vezette győzelemre.²⁶ Sulla a szerencsés és a sikereit istenektől való adománynak tartotta, ami hitet adott katonáinak is. Hadvezéri karaktere és elhivatottsága hatalmas hatással volt az embereire.²⁷ Sulla mindenáron döntő vereséget akart mérni Arkhelaoszra, hiszen csak így volt esélye, hogy lezárja a háborút.²⁸ Ezért az első ütközet után folytatta az árkok ásását, hogy még inkább a mocsarak felé szorítsa az ellenséget. A következő összecsapás is római győzelmet hozott, ami után újabb árkokat ásott. A végső ütközet során az árkok olyan taktikai fölényt jelentettek, hogy a rómaiak sikerrel elfoglalták a pontoszi táborát és a sereget a mocsárba szorították, ahol aztán brutálisan végeztek mindenkivel, aki nem tudott elmenekülni. Arkhelaosz elrejtőzött a mocsárban, majd egy bárkával elhagyta a csata helyszínét, és aggódva indult Mithridatész színe elé, hogy közölje seregének megsemmisülését.²⁹

A pontoszi sereg ebben az ütközetben jól választotta meg a terepet, óriási lovasságát azonban most sem tudta hatékonyan alkalmazni. Ez a csata kiváló példa arra az esetre, amikor a terep kedvezőtlen adottságait végül úgy alakítja a hadvezér, hogy azzal nemcsak csökkenti az ellenség helyzeti előnyét, hanem képes még csapdába is ejteni azt.

A rómaiak khairóneiai és orkhomenoszi győzelme nyomán Kr. e. 85-ben, Dardanosznál Sulla és Mithridatész békét kötöttek egymással.³⁰ A pontoszi uralkodó elvesztette hódításait és hadisarcot fizetett, Sulla pedig figyelmét a belpolitikai viszály megoldására fordíthatta. Ezzel véget ért az első mithridatészi háború.

Ezt a békét Kr. e. 83-ban Murena törte meg rövid időre, amikor légiójával megdöntötte a Pontoszba, és végigfosztogatta az útjába eső településeket. A Halüsz folyónál azonban Mithridatész útját állta, és szétverte csapatait. Sullának nem állt érdekében egy újabb hosszú konfliktus, ezért Kr. e. 82-ben gyorsan békét kötöttek, amely lezárta a második mithridatészi háborút.³¹

25 Appianos, XII. 49., Plutarkhosz, Sulla. 21.

26 Appianos, XII. 49., Plutarkhosz, Sulla. 21.

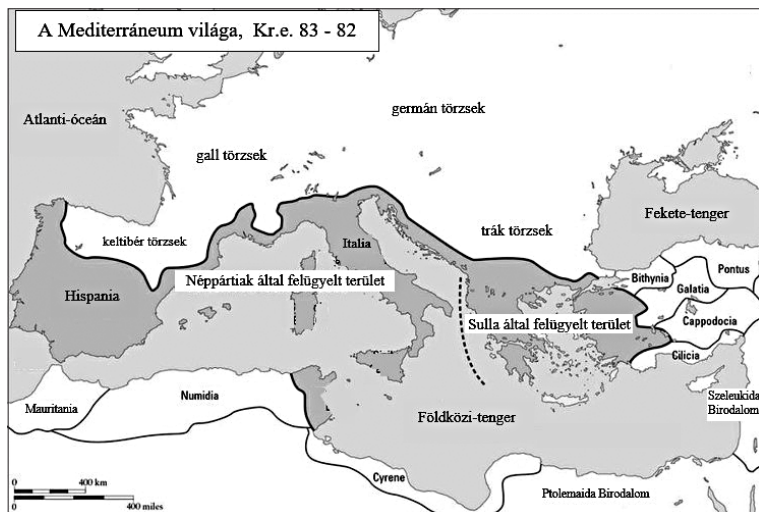
27 Montagu 2006, 21–51.

28 Matyszak 2008, 117.

29 Appianos, XII. 50.

30 McGing 1986, 130–131.

31 McGing 1986, 132–136.

3. ábra.

*A Római Birodalom és a környező államok határai
A harmadik mithridatészi háború után (Kr. e. 82)*

(Forrás: Introduction – When is a Civil War not a Civil War?

<https://erenow.net/ancient/collapse-rome-marius-sulla-first-civil-war-91-70-bc/1.php>

Letöltés ideje: 2023.03.16.)

Küzikosz³² sikertelen ostroma

Miután IV. Nikomédész utód nélkül halt meg és országát, Bithüniát a rómaiakra hagyta – amely elfogadhatatlan volt Mithridatész számára – Kr. e. 73-ban ezen a területen robbant ki a harmadik mithridatészi háború.³³ A terület római kormányzójának határozatlansága miatt Mithridatész gyors tempóban nyomult előre, majd csakhamar elfoglalta Khalkédón³⁴ városát, ahol több ezer római katona esett el. Ezzel Bithynia egyik legjelentősebb kikötővárosa került a pontoszi király kezébe, amely kiindulópontja lehetett a nyugati hadjáratoknak. A hódítás megerősítése érdekében további városok birtokba vételére volt szükség, bár Bithünia sok településének polgárai tárt karokkal fogadták a pontoszi uralkodót.³⁵ A kis-ázsiai római csapatok elhelyezkedése és kezdeti inaktivitása, valamint a helyi lakosság nagy részének támogató attitűdje azt igazolta, hogy eljött az idő egy nagyszabású hadjárathoz.³⁶

Mithridatész következő célpontja a Márvány-tenger partján fekvő Küzikosz városa volt, amit több százezer fős seregével vett ostrom alá. Nem teljesen egyértelmű, hogy miért Küzikosz lett a következő célpont. Egyes feltételezések szerint Mithridatész példát akart statuálni azok után, hogy Küzikosz több ezer katonával

32 Félúton található a mai Erdek és Bandırma településeket összekötő útvonal mentén.

33 Jesper 2009, 198.

34 Ma Isztambul egyik községe Kadıköy néven.

35 Matyszak 2008, 154.

36 Gareth 2021, 52–58.

támogatta Khalkédón védőit.³⁷ Lucius Lucullus római consul körülbelül harmincezer gyalogossal és kétezer lovas katonával igyekezett a város felmentésére.³⁸ A Küzikoszi-félszigethez³⁹ vezető út szűk bejáratánál fekvő, hegyekkel övezett város nehezen megközelíthető⁴⁰, így stratégiailag kulcsfontosságú az útvonalak feletti ellenőrzés. Ezeket egy darabig szigorúan felügyelte a pontoszi uralkodó, később – az egyik rómaiakkal szimpatizáló bizalmasa szavának engedve azonban –, szabad utat engedett az átjárókon.⁴¹ Ez döntő hibának bizonyult, hiszen Lucullus hadserege zavartalanul elfoglalhatta pozícióit, ezzel sikeresen elvágva Mithridatész óriási hadseregét a szárazföldi utánpótlástól. A szállítás már azt megelőzően is nehézkesen működött, hiszen a készletek jelentős részét rekvirálással gyűjtötték be, valamint tengeri útvonalon szállították. Jól látható, hogy Mithridatész és tanácsadói az ostrom megtervezésekor nem vették figyelembe sem a hadsereg méretét, sem a terület természetföldrajzi adottságait, amelyek korlátozták a lehetőségeket. Egy ekkora létszámú sereg ellátása ugyanis nemhogy az ókorban, de még napjainkban is rendkívül komoly tervezést és logisztikai munkát igényelne. A pontoszi uralkodó – a sereg méretéből adódóan – feltételezhetően gyors győzelemre számított és nem kalkulált hosszú távra, talán abban bízva, hogy az ostrom befejeződik még azelőtt, hogy Lucullus megérkezik seregével.⁴² Ha így történt, akkor ez súlyos felderítési és tervezési hiba.

A pontosziak számára kedvezőtlen terepi adottságok miatt kockázatos lett volna a kitörés a bezáródó római gyűrűből, így Mithridatész az ostrom folytatása mellett döntött, abban bízva, hogy a város elfoglalásából előnyt kovácsolhat, és enyhíthet az utánpótlási nehézségeken is. Küzikosz védői azonban tudva a rómaiak támogatásáról, szívósan kitartottak mind a szárazföld, mind a tenger irányából érkező támadásokkal szemben. Az ostrom elhúzódása Lucullusnak kedvezett, aki közölte katonáival, hogy harc nélkül fogják térdre kényszeríteni az ellenséget.⁴³ A tél közeledtével Mithridatész seregében az élelmiszerhiány éhezéshez vezetett. Amikor Küzikosz védői ezt megtudták, akkor időközönként kitörték a városból, hogy megtörjék támadóikat.⁴⁴

Megkésvé, de végül Mithridatész belátta, hogy a harc számukra nem végződhet kedvezően, így míg ő maga hajón elmenekült, addig hadserege szárazföldön próbált kiutat találni, ám ezt csak hatalmas veszteségekkel tudták megtenni. Sokuk

37 McGing 1986, 146–147.

38 Az ókori források más-más létszámú seregeket közölnek. Appianosz szerint Mithridatész serege háromszázezer főt számlált, míg Lucullus harmincezer gyalogossal és ezerhatszáz lovassal rendelkezett. Plutarkhosz szerint Mithridatész százhuszezer gyalogossal, tizenhatezer lovassal és száz harci szekérral rendelkezett és Lucullus harmincezer gyalogossal és kétezer-ötszáz lovas katonával. Számításba véve, hogy a források szerzői az eseményeket a rómaiak oldaláról közlik, így valószínűsíthető, hogy ezek az adatok erősen túloznak. Jellemzően az ellenség létszámát felnagyítják, hogy ezzel is emeljék a győzelem dicsőségét, vagy esetleg éppen ezzel indokolják a vereségeket.

39 Mai nevén Kapıdağ-félsziget.

40 Strabón, 12. VIII. 11.

41 Appianosz, XII. 72.

42 Gareth 2021, 61.

43 Plutarkhosz, Lucullus. 9., Appianosz, XII. 72.

44 Appianosz, XII. 76.

a megduzzadt Aiszéposz-folyón⁴⁵ történő átkelés közben veszítette életét, azonban akiknek ez még sikerült, azokra a folyóparton támadtak rá a rómaiak. A túlélő katonák Lampszakoszba⁴⁶ menekültek, amire Lucullus gyorsan lecsapott. Az ostromlott városból a Mithridatész által küldött hajókkal igyekeztek kimenekíteni a katonákat, balszerencsájukre azonban egy tengeri vihar is tovább növelte az áldozatok számát.

A gyors és mindent elsöprőnek ígérkező hadjárat során a pontoszi uralkodó nem tudta kihasználni a kezdeti előnyöket, és több vezetéses hiba következményeként egy újabb, évekig elhúzódó háború vette kezdetét, amely VI. Mithridatész Eupatór királyságának bukásához vezetett.

Kiváló terv és hibás kivitelezés, avagy a kabeirai⁴⁷ ütközet

A küzikoszi győzelmet követően Lucullus és alvezérei szisztematikusan visszafoglalták a korábban Mithridatész által meghódított területeket. Eközben Mithridatész Pontosz felé tartva viharba keveredett, és elvesztette tízezer katonáját és hatvan hajóját. Végül nagy nehézségek árán eljutott Amiszoszba, ahonnan üzenetet küldött vejének, az armeniai I. Tigranésznek⁴⁸ és fiának Makharésznek azzal a céllal, hogy támogassák őt a Róma elleni háborújában.⁴⁹

Lucullus betört a Pontoszi Királyság területére is, Mithridatész azonban egy újabb – Appianosz írása szerint negyvenezer gyalogosból és négyezer lovasból álló – sereget állított fegyverbe Kabeiraiban.⁵⁰

Kr. e. 71 tavaszán Lucullus elindult Kabeira felé, hogy végleg legyőzze a pontoszi királyt. Mithridatész számított a támadásra, ezért előőrsöket állított fel, amelyek egyrészt hátráltatták a rómaiakat, másrészt fáklyákkal jelezték a közeledésüket. Ez mindenképp megfontolt és jó döntésnek bizonyult, hiszen valóban hamar érkezett Mithridatészhoz a rómaiak támadásának híre. Azzal azonban nem számolt, hogy a jel leadása után az előőrs parancsnoka egész táborával együtt átállt az ellenség oldalára. A pontoszi uralkodó személyesen indult a rómaiak megállítására, azonban vereséget szenvedett, úgyhogy jobbnak látta visszavonulni a hegyek közé.⁵¹

A pontosziak lovassági fölényben voltak, ezért Lucullus kerülte a kiterjedt síkságokat. Egy helybeli ember segítségével, egy hegyi ösvényen megkerülte Mithridatész csapatait, és biztonságos helyen táborot verhetett.⁵² Olyan közel tudtak maradni Mithridatész seregéhez, hogy hajítófegyverekkel még képesek voltak zavart is kelteni. Elhelyezkedésük jelentős hátránya volt ugyanakkor, az utánpótlás folyamatos

45 Mai nevén Gönen Çay.

46 Az ókorban a Dardanellák keleti oldalán fekvő kikötőváros.

47 Az Észak-anatóliai-hegységben található település.

48 Az ókori Armeniai Királyság a Kr. e. 4. századtól egészen a Kr. u. 5. századig fennálló birodalom volt, amelynek legnagyobb területi kiterjedése I. Tigranész uralkodása (Kr. e. 95–55) idején volt a legnagyobb. Ez a közel-keleti birodalom ekkor a Földközi-tenger partjától (a mai Izrael és Libanon területétől), északkeleti irányban egészen a Kaukázusig kiterjedt.

49 Appianos, XII. 78.

50 Appianos, XII. 78.

51 Appianos, XII. 79.

52 Plutarkhosz, Lucullus. 15., Appianos, XII. 80.

biztosításának nehézsége. Lucullusnak döntenie kellett, hogy megkockáztatja-e a síkvidéken csapatainak bekerítését, vagy biztosabb helyen, de nehezebb ellátással foglal pozíciót. Két rossz megoldás közül kénytelen volt a kevésbé rossz mellett döntenie, abban bízva, hogy nem kell sokat vesztegelnie a hegyek között. Ezt felismerte Mithridatész is, és tanulva a küzikoszi esetből, azt remélte, hogy elvághatja a rómaiak ellátását és kiéhezetheti a sereget.⁵³

Előre küldte lovasságának nagy részét, hogy semmisítsék meg a Kappadókiából érkező utánpótlást. Ez kiváló ötlet volt, viszont a kiküldött lovassági parancsnok súlyos vezetési hibát követett el, ami az egész tervet dominószerűen romba döntötte. Ugyanis ahelyett, hogy nyílt terepen csapott volna le, egy szorosban támadt rá a szállítmány előőrsére, ahol nem tudta hatékonyan alkalmazni a lovasságát, így a rómaiak lekaszabolták a pontoszi lovasság döntő részét. Ez a rendkívüli hiba tapasztalatlan-ságra vagy elhamarkodott döntésre utal. Nyilvánvaló, hogy némi türelemmel vagy az ellenség kicsalogatásával olyan helyzeti előnyhöz juthatott volna a pontoszi lovas-ság, amit nagy eséllyel nem tudtak volna kivédeni a rómaiak.

Amikor a vereség híre eljutott Mithridatészhez, a király attól félt, hogy Lucullus már úton van feléjük, így azt a döntést hozta, hogy visszavonulnak a területről. A szervezett visszavonulás helyett azonban káosz keletkezett, és mindenki rohanva menekült a táborból.⁵⁴ Valójában Lucullus valamivel később értesült az események-ről és csak azt követően indította meg támadását a pontoszi tábor ellen, ahol kis híján Mithridatészt is sikerült foglyul ejteni.⁵⁵

Mithridatész végül az armeniai Tigranészhez menekült, ezzel maga mögött hagyva birodalmát, Lucullus pedig sorban elfoglalta az ellenálló pontoszi városokat. Ám ezzel a háború még nem ért véget.

Ellenség a dombok mögött: a tigranokertai⁵⁶ csata

Miután Lucullus elfoglalta Szinópét⁵⁷, nyomban Mithridatész kiadatását követelte Tigranésztől. Ezt Tigranész megtagadta, így Kr. e. 69-ben Lucullus újabb keleti hadjáratot vezetett, immár az Armeniai Királysággal szemben. Amikor a római hadsereg közeledtét jelentették Tigranésznek, a rossz hír hozóját kivégeztette, mert azt hitte, hogy a hírnök csak zavart akart kelteni közöttük.⁵⁸ Végül számára is nyilvánvalóvá vált a támadás, ezért néhány ezer lovas küldött a rómaiak feltartóztatására. Az ütközetben szinte mindannyiuk odaveszett.

Tigranész a fősereg összevonására indult, és egyik alvezérét megbízta a királyi székhely őrzésével. Lucullus eközben egyik alvezérét Tigranész gyülekező erőinek zaklatására, míg a másikat Tigranokerta ostromára küldte.⁵⁹ Appianosz és Plutarkhosz

53 Appianos, XII. 80.

54 Appianos, XII. 81.

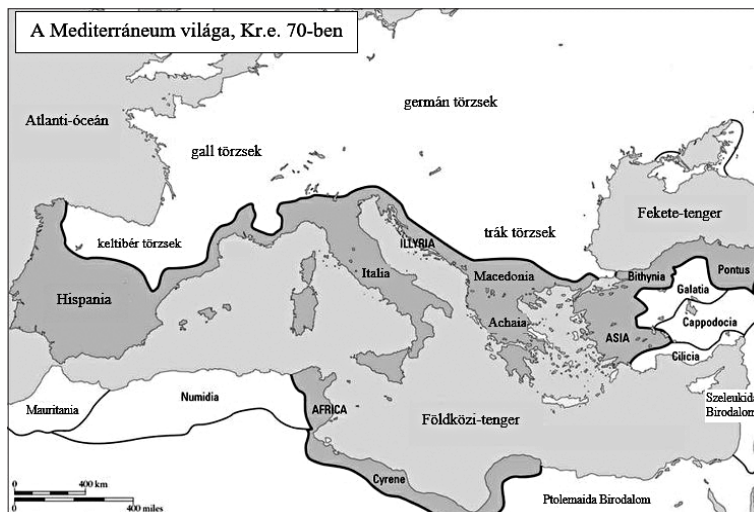
55 Appianos, XII. 82.

56 Ekkor Armenia fővárosa. Ma Törökország Diyarbakır tartományában található, Silvan néven.

57 Fekete-tenger déli partján fekvő kikötőváros.

58 Appianos, XII. 84., Plutarkhosz, Lucullus. 25.

59 Sherwin-White 1984, 178–180.

4. ábra.

A terjeszkedő Római Birodalom Kr. e. 70-ben

(Forrás: Introduction – When is a Civil War not a Civil War?

<https://erenow.net/ancient/collapse-rome-marius-sulla-first-civil-war-91-70-bc/1.php>

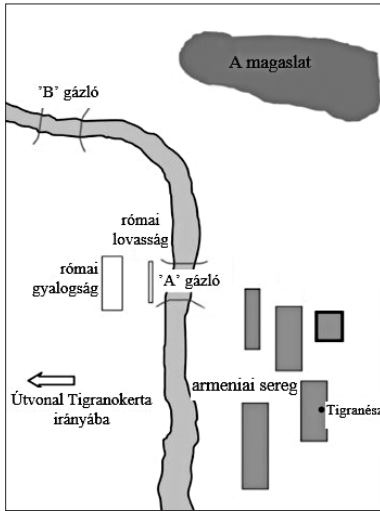
Letöltés ideje: 2023.03.16.)

forrásai szerint az armeniai uralkodó a legkülönbélebb népekből hatalmas sereget tudott hadba állítani. Vele szemben Lucullus tíz-, legfeljebb húszezer katonával rendelkezett, ám azok egy része a fővárost ostromolta. Mithridatész óvva intette Tigranészt az elhamarkodott döntésektől és azt tanácsolta, hogy óriási seregével zárja körbe és vágja el a rómaiak utánpótlását.⁶⁰ Pontosan úgy, ahogy vele tették Kuzikosznál. Jól látható, hogy mély nyomot hagyott ez a csata Mithridatészban, valamint jól leszűrte a tanulságot vereségeiből, amely tapasztalatait igyekezett felhasználni az ellenséggel szemben. Ugyanakkor Tigranész épp oly elbizakodott volt, mint korábban ő maga és pusztán a létszámarányok tudatában megindította támadását.

Lucullus hadvezéri zsenialitásával szemben azonban ekkora létszámfölény sem volt elegendő. Újra igyekezett a terep adottságait a saját hasznára fordítani. Megpillantott egy kedvező fekvésű magaslatot Tigranész serege mögött, és kockázatos tervet eszelt ki. Megparancsolta lovaságának, hogy támadják meg az armeniai sereget, majd vonuljanak vissza és folyamatosan húzzák magukra az ellenséget addig, amíg el nem érnek a dombig. Eközben kerülő úton Lucullus a gyalogságával elfoglalta a pozícióját a kiszemelt dombon. Odafentről jól látszott, hogy az ellenség hadrendje – a győzelem hitében – már felbomlott, ezért megindította a rohamát. A római lovaság megfordult és támadást intézett Tigranész serege ellen, amely így harapófogóba került, és a katonák rémületükben egymást is agyontaposták. Az elbizakodott armeniai sereg a jelentős létszámfölényéből adódóan nem mérte fel a terep adottságait, és feltehetően meg sem fordult a vezetés fejében, hogy bárholnan megtámadhatja őket

60 Appianos, XII. 85., Plutarkhosz, Lucullus. 26.

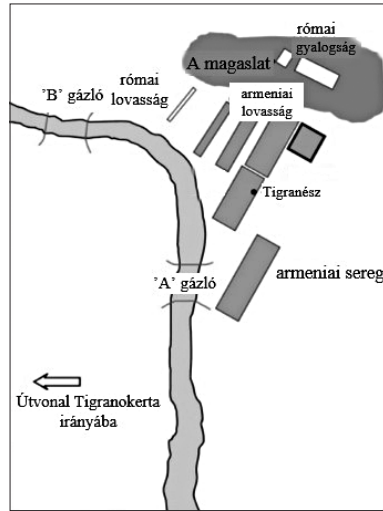
egy jóval kisebb létszámú hadtest. Tigranész felelőtlen módon nem gondoskodott a felderítésről és előőrsök felállításáról a környező terepen, amely intézkedések nyomán esély nyílt volna a vereség elkerülésére.⁶¹

5. ábra.

A római és arméniai egységek elhelyezkedése a tigranokertai csata kezdeti fázisában

(Forrás: Matyszak 2008, 185.)

6. ábra.

A római és arméniai seregek pozíciói a döntő római roham előtt

(Forrás: Matyszak 2008, 188.)

Tigranész elmenekült, és a rómaiak fényes győzelmet arattak. Mivel Mithridatész nem került Lucullus kezei közé, így a háború még nem ért véget. Lucullus hamarosan kegyvesztetté vált Rómában és nem volt képes átütő sikert elérni keleten. Saját katonái is fellázkodtak ellene, így a hadjárat befejezésével Kr. e. 66-ban Pompeiust bízták meg, aki új lendületet adott a hódításoknak, és sikeresen kiterjesztette a birodalom határait. Többek között elfoglalta Pontoszt is, ahonnan Mithridatész a Krím-félszigetre menekült. Egy lázadás során inkább az öngyilkosságot választotta, csak-hogy ne legyen a rómaiak foglya. Kr. e. 63-ban a rómaiak győzelmével a mithridatészi háborúk sora végleg lezárult.⁶²

Összefoglalás

A római csapatok létszám tekintetében, az első mithridatészi háború kirobbanásának pillanatától kezdve folyamatosan hátrányban voltak. Ennek ellenére képesek voltak fényes győzelmeket aratni. Érdeemes ismét megjegyezni, hogy a fennmaradt források alapvetően a rómaiak szemszögéből és a valós történelmi eseményeknél jóval később íródtak, ami megnehezíti az elemzést. E két tény miatt a történetírók

61 Matyszak 2008, 180–190.

62 C. S. Gareth 2021, 215–234.

feljegyzéseikben eltúlozhatták a létszámbeli különbségeket és esetleg csökkentették a rómaiak veszteségeit azzal a céllal, hogy még dicsőbb győzelemként mutassák be az egyes csatákat, és tovább öregbítsék egy-egy hadvezér hírnevét. Az ókori források között kivételt képez Sztrabón, aki VI. Mithridatész Eupatór halálának idején született, így időben nincs annyira távol az eseményektől, de fennmaradt munkái nem részletezik hosszasan a háború történéseit.

Köztudott, hogy a római seregben mekkora hangsúlyt fektettek a kiképzésre és a fegyelemre, aminek eredményei sorban megmutatkoztak a keleti hadjáratok során is. Ezen háborúk is kiválóan bizonyítják, hogy az ókorban a hatalmas méretű, ám különféle nyelveket beszélő, eltérő területekről érkező és más-más hadikultúrát képviselő népekből álló hadseregek sok esetben nem tudják felülmúlni a kisebb, de szervezettebb seregeket. Az egységes vezényleti nyelv és hadifogalmak híján a pontoszihoz és armeniaihoz hasonló seregekben rendkívül nehéz volt az összehangolt irányítás. A szervezethez és irányításhoz belülről hiányosságokat minden bizonnyal az elsöprő létszámfölény fizikai erejével és az ellenség bekerítésével igyekeztek ellensúlyozni. A mithridatészi háborúk elemzése során látható, hogy a folyton létszámfölényben lévő pontoszi, majd armeniai seregek többnyire nem vették figyelembe a terepi adottságokat, így a manőverek nem érték el a céljukat. Az óriási létszám tudatában feltehetően elsiklott a figyelmük a részletek megtervezésén. Márpedig az egész háború sorsa ilyen kulcsfontosságú részleteken múlott. A források alapján kikövetkeztethető, hogy pontoszi és armeniai oldalon nem történt alapos felderítő munka, amely elengedhetetlen részét képezi a művelet megtervezésének. A megközelítési útvonalak és akadályok, valamint kulcsfontosságú terepelemek meghatározása pontatlanul történt, ami hatalmas vereségekhez vezetett. Mindez ma is számos kérdést fölvet. Vajon hogyan történhetett meg újra és újra, főként, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a rómaiak idegen, számukra ismeretlen terepen is képesek voltak felülkerekedni. Lehettek-e valóban ennyire magabiztosak a sikerben a pontoszi és armeniai parancsnokok csupán a létszámfölényük miatt, még akkor is, ha biztosan sokan megtapasztalták a saját bőrükön a rómaiak sikereit? Esetleg a tapasztalatlanság és a hadtudományok terén való járatlanság, vagy a már sokat említett nehézkes irányítás okozta a vereségeket? Bár Mithridatész tanult a hibáiból, ám a tanulságokat nem tudta a gyakorlatban is hasznosítani, hiszen újabb vereségeket szenvedett. Ezzel szemben a római hadvezérek alaposan megtervezték a hadmozdulataikat, és győzelmeikben alapvető jelentőségű volt a terepi adottságok ismerete, valamint azok saját előnyükre fordítása. (Ez akár a terep megváltoztatásával is történhetett, ahogy az orkhomenoszi csatánál láthattuk.) Mindazonáltal a pontos tervezés, a hadvezéri kvalitások és a katonák bátorsága mellett a római sereg hosszú és folyamatosan képzésében, egységében és fegyelmében vélem felfedezni a győzelem alapvető kulcsát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Források

- Dr. Földi József (ford.) 1977. Strabón: Geógraphika. Budapest: Gondolat.
Horváth János (ford.) 1992. Iustinus: Világkrónika. Békéscsaba: Helikon Kiadó.
Máthé Elek (ford.) 2001. Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok első kötet. Budapest: Osiris Kiadó.
Németh György (szerk.) 2008. Appianos: Róma története. Budapest: Osiris Kiadó.

Irodalom

- Alston, Richard 2007. The military and politics. In S. Philip, H. van Wees, W. Michael (szerk.): The Cambridge History of Greek and Roman Warfare. 180-181. New York: Cambridge University Press.
- Gruen, Erich S. 1984. The Hellenistic World and the Coming of Rome. Berkeley: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520351233>
- Havas László, Hegyi W. György, Szabó Edit 2007. Római történelem. Budapest: Osiris Kiadó.
- Introduction – When is a Civil War not a Civil War?
<https://erenow.net/ancient/collapse-rome-marius-sulla-first-civil-war-91-70-bc/1.php>
(Letöltés ideje: 2023.03.16.)
- Majbom, Madsen Jesper 2009. The Ambitions of Mithridates VI: Hellenistic Kingship and Modern Interpretations. In Jakob Munk Højte (szerk.): Mithridates VI and the Pontic Kingdom. 198. Gylling: Aarhus University Press.
- Matyszak, Philip 2008. Mithridates the Great: Rome's Indomitable Enemy. Barnsley: Pen & Sword Military.
- McGing, Brian C. 1986. The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator King of Pontus. Leiden: E. J. Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004328242>
- Montagu, John Drogo 2006. Greek and Roman Warfare: Battles, Tactics and Trickery. London: Greenhill Books.
- Sampson C, Gareth 2013. Collapse of Rome: Marius, Sulla and the First Civil War (91-70BC). Barnsley: Pen & Sword Military.
- Sampson C., Gareth 2021. Rome's Great Eastern War: Lucullus, Pompey and the Conquest of the East, 74-62 BC. Croydon: Pen & Sword Military.
- Sherwin-White, Adrien Nicholas 1984. Roman Foreign Policy in the East 168 BC To AD 1. London: Duckworth.